

Bolen - bucov - landov

Da li su termini bolen, bucov i landov pojmovno sinonimi, ili označavaju zasebne sistematske jedinice i koje? Na terenu i u stručnoj literaturi prilično se greši u upotrebi tih termina, što otežava identifikaciju i sigurnost u radu. Zbrka s terena uneta je i u literaturu i održava se kao naučna istina. Sinonimika samo maskira pojmovni nesklad. Dublje ulaženje u suštinu značenja tih termina i pažljiva upoređenja odnosnih jedinki upozoravaju, da je tu zaista naučna istina u pitanju. Ihtiologija i lingvistika treba da provere adekvatnost upotrebljanih termina i identifikovanje vrsta. Da bi se približili cilju, treba da na osnovu stanja u ihtiolškoj literaturi i na terenu iznesemo u čemu su pomenute netačnosti i damo potreban zaključak.

I. Evo kako se na pr. s pomenutim terminima služe istaknutiji stručnjaci u ribarstvu:

Pančić Josip, jedan od najstarijih autoriteta u ihtiologiji, ne pozna termin »bolen« za *Aspius aspius* Ag., već za tu vrstu navodi ime »bucov« i sinonimne dublete: buco i bucika (Ribe u Srbiji, Beograd, 1860). Medić Mojo isto tako za vrstu *Aspius aspius* uzima termin »bucov«. Bolen i njegove izvedenice navodi samo kao sinonime, tj. drugostepena imena. Veli, da je »bucov« izabrao, jer se najviše govori. (II Kolo ihtioloških bilježaka, Zagreb, 1901).

Trojanović Sima kaže za istu vrstu da je »bucov«. (O rečnim ribama, Priroda, XXIV/1).

Dakle, sva tri stručnjaka navode za *Aspius aspius* naš termin »bucov«.

Zvanična »Zoološka terminologija i nomenklatura«, koju je izdalo Ministarstvo prosvete u Beogradu 1932 god., navodi vrstu *Aspius rapax* (to je isto što i *Aspius aspius*) samo kao »bucov-a«.

Kišpatic Mijo u odličnom delu RIBE, izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1893 g., pozna *Aspius rapax* kao »bolen«, a *Alburnus mento* kao »bucov«. Bolen i bucov su mu imenice za dve različite vrste riba.

Slovenački ihtiolog Avgust Munda u delu »Ribe v slovenskih vodah«, Ljubljana 1926, navodi za *Aspius aspius* srpsko-hrvatska imena: bolen, bucov, bucika i brzac, a za *Alburnus mento*: bucov i buconja.

Tako Kišpatic, Munda i zvanična terminologija tvrde, da termini bolen i bucov imenuju dve raznorodne vrste: *Aspius aspius* i *Alburnus mento*, a Munda, osim toga, daje sinonimu »bucov« i homonimno značenje.

Taler Zdravko, plodan ribarski stručnjak, u delu »Ribe u kuhinji«, Zagreb 1945 navodi, da je *Aspius rapax* Ag bolen ili bolon. U njegovom posmrtnom delu »Ribolovni vodič«, Zagreb 1956, nalazimo na str. 25, da je *Aspius aspius* L. »bolen«, a na str. 33 uz bolen navodi u zagradi i termin »bucov« (kao sinonim).

U delu »Rasprostranjenost i popis slatkovodnih riba Jugoslavije«, poseban otisak Glasnika Priro-

doslovnog muzeja srpske zemlje, Beograd 1954, Taleru je »bolen« zasebna vrsta roda *Aspius* Agassiz kao *Aspius aspius* L., a »bucov« zasebna podvrsta roda *Chalcalburnus* Berg, kao *Chalcalburnus chalcoides natio mento* Ag. Vidi se, da su ovde »bolen« i »bucov« termini za imenovanje raznorodnih jedinki.

Školski udžbenik, »Prirodni atlas-ribe« Simonovića i Kalinića, Beograd 1953, spominju u napomeni uz ukljevu (*Alburnus alburnus* L.) među ostalim vrstama i bucov (Alburnus mento), tvrdeći da je među svima najduži, odczgo tamnozelen, a po rubu peraja crnkast. Tu se navode i njegovi sinonimi: buconja, kleač i ciškov.

Zaplata-Taler u delu »Ribe Sarajeva i okoline«, Sarajevo 1933, poznaju u Bosni vrstu *Alburnus mento* Ag. samo kao »bucova« s dubletima: buconja i bucika, a »bolena« kao ime za tu ili drugu vrstu uopšte ne spominju.

Drobnjaković B u delu »Ribolov na Drini«, Beograd 1934, tvrdi, da je *Aspius aspius* L. »landov« i navodi lokalne sinonime: u Budišću arbaluk i oko Divače bjelav, »bucov« i albaluk. Dakle, uopšte ne navodi termin »bolen« za *Aspius aspius* L., a »bucov« mu je sinonim za landova.

Stojićević Dušan u delu »Narodna imena riba u Srbiji«, Beograd 1927, iznosi pod br. 40: »*Alburnus mento* Agas.-bucov (kleač, buconja i ciškov) — Otto Herman: magyar halaszat könyve p. 767: bucz je po Bielz-u Cottus gobio vlaški, a magyar buczo-Aspro zingel. Za sada bolje i poznatije reči nemamo, pa se moramo zadovoljiti i ovom tuđicom«.

Pod br. 41 iznosi: »*Aspius aspius* L.-landov. Bucov kod M. Petrovića i J. Pančića, koji ga ne razlikuju od bucov po imenu. — Landov, Glušci (Mačva) i Sava kod Šapca. — Ribari u Beogradu ovu ribu lako raspoznaju od *Alburnus mento*, ali nemaju imena za nju, nego je obično zovu bucovom, dok mi je ribar na šabačkoj pijaci odmah rekao: »Ovo je druga riba. To je landov«.

Prema tome i Stojićević razlikuje dve vrste: a) »bucova« za *Alburnus mento* i »landova« za *Aspius aspius*, kemu nalazi i sinonimno ime — »bucov«.

Miroslav Hirtz u svom lingvističko-ihtiološkom rječniku »Ribe«, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1956, registruje pod terminom »balan« među ostalim sinonimima i ove dublete: buco, bucov, buco, buconja i bucovkaš, navodeći i mesta na terenu, gde su zabeleženi. Navodi i tvrdnje M. Medića u Bilješkama II, Rad, 147, 1892, da je dublet bolan zabeležen u Mirkovcima i u Vinikovcima i S. Brusine u Nar. gl. hrv. dr. VII, 186, 246, da se drugi dublet »bolen« govori u Ivankovu, što ni jedno, ni drugo pisac ovog članka ne može da potvrdi, mada je rođen i odrastao u tom kraju Slavonije.

Kod termina »landov« iznosi M. Hirtz: »Landov, *Aspius rapax* L. (Rapfen, Rappe) — v. balan i syn.-

landov, Glušci (Mačva), Sava kod Šapca, u Sr. Mitrovici, inače bucov ili bulijen, M. Medić (Bilj. III, 1925), B. Drobnjaković, (Ribolov, 1934)«.

Priličnu zabunu unosi M. Hirtz, kad uz termin grgeč iznosi tvrdnju D. Hirca: »Zabilježio sam za bandara još i ova imena: buco, bucov, grgeč...«. Svima je međutim poznato da je bandar sinonim grgeču i da »potiče od nem. reči Die Band, verovatno zbog izrazitih tamnih poprečnih pruga«. (D. Stojićević, Nar. imena riba, Beograd 1927).

Uz termin grgeč, među 86 sinonima Mir. Hirtz navodi po D. Hircu: »Buco (na Orljavi) i bucov (Dalj). Ova riba zove se buco ili bucov, jer joj je telo bucasto, tj. puno, mesnato«.

M. Hirtz nije obrazložio zašto je baš pod inače sporednijim terminom — balan — nabrojao sve ostale sinonime za »bolen«. Usvajamo pretpostavku N. Finka, da je to učinio slučajno, pošto je ta reč između nabrojanih 86 termina prva po abecednom redu.

Uz ove izvode iz dela M. Hirtza napominjemo da taj, inače bogat lingvističko-ihtiološki registar naše ribarske nomenklature na terenu i u ribarskoj literaturi, pomaže rešavanju nabačenog pitanja samo kao iscrpan spisak ribarskih termina i literature.

II. Da vidimo sada, kako je s tim terminima u fundamentalnim rečnicima našeg jezika.

Odmah podvlačimo da reč »bolen«, kao i njene dublete, ne registruje ni jedan od tih rečnika, a nema je ni u našim poznatim enciklopedijama. Međutim, donose je veći uporedni rečnici i objašnjavaju stranim rečima, koje označavaju istu vrstu. Ti rečnici svakako su preuzeli reč »bolen« iz stručne literature o ribarstvu, koja ga poznaje, kako smo videli iz navedenih tekstova.

Reč »bucov« dobro je poznata našoj lingvistici, a kako vidimo i stručnoj literaturi ribarstva. Ali se tu dosta neodređeno uzima njeno značenje u nomenklaturi riba.

Akademski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika uz reč »bucov« veli: »Riba, koja se zove i buconja, u naše vrijeme između rječnika samo u Vukovu. Alburnus mento Heck. Po Pančićevom delu (Ribe u Srbiji Cyprinus cyprinorum i Cyprinus rapax — odnosno buco (Streberbarsch)«.

Kako vidimo tu se »bucov« prevodi pogrešno, jer je riba Alburnus mento na nemačkom Die Mairenke.

Iveković-Brozov rječnik hrvatskog jezika pod »bucov« kaže: »Art kleinen Fischen, pisciculi genus (Alburnus mento Ag.). Mala riba u rijekama«. Dakle, i ovaj rječnik terminom »bucov« imenuje zasebnu vrstu kao i Vukov.

Vuk Karadžić u svom Srpskom rečniku, 4 izd., Beograd 1935, navodi: »Bucov, m., eine Art kleinen Flussfischen, pisciculi genus (Alburnus mento Ag.)«. Prema tome Vuk podrazumeva pod »bucov« zasebnu vrstu.

III. Navedeni citati unose poteškoće prilikom identifikovanja vrsta. To dovodi do nesigurnosti u naučnom i praktičnom radu. Koji je od tih termina — bolen, bucov, landov — glavno naučno ime za pojedinu vrstu, a koji sporedno ili netačno, teško je prosuditi bez približeg upoznavanja porekla i

istinskog značenja tih termina i bez upoređenja bitnijih morfoloških osobina vrsta koje imenuju.

Da vidimo sada, kako stoji sa jezičkim poreklom tih termina:

1. Sigurno je, da »bolen« nije izvorna srpskohrvatska reč. Opravdana je pretpostavka, da je to jezična pozajmica. Važno je istaći, da kao ribarski termin postoji samo u jezicima zapadnih Slovena (Poljaka, Čeha, Slovaka i Lužičkih Srba) i kod Slovenaca. Tako je u »Priručenom slovníku« jazyka češkeho, I, A-J, v Praze, 1935-38, zabeleženo: »bolen — prava karpovita riba (Aspius rapax)«.

Benešićev »Poljski rječnik«, Zagreb 1949, donosi: »Bolen, poljski riba: rapa, rap, bilezna, bielom, raspór, chval, bolen (Aspius rapax)«.

U Piteršnikovom »Slovensko-nemškem slovaru«, III izd., A-O, Ljubljana 1894, »bolen je ono što je na nemškem Der Schied (Aspius rapax)«.

Rusi imaju za Aspius aspius L. termin žereh, Ukrajinci bilizna, a bugarski rasper je kod Poljaka isto sinonim, kao i bolen za bileznu.

Moguće su dve pretpostavke o unošenju reči »bolen« u naš jezik, o čemu ima da konačnu reč kaže lingvistika:

a) »Bolen« je turcizam, izveden od turske reči albaluk, prvo kao balan (uglavnom u Bosni), a zatim, daljom metatezom glasova, dolazilo se do dubleta: bolon, bolen, bulijen i dr. Tu pretpostavku, barem zasad, ne usvajamo, dok ne čujemo mero-davno mišljenje naših lingvista.

b) »Bolen« je pozajmica iz najbližeg nam slovenačkog jezika, što smatramo bližim istini. Po svoj prilici su je doneli u hrvatske krajeve Slovenci, koji su još u vreme b. Austro-Ugarske dosta služili u tim krajevima kao zajednički državni službenici. Mnogi od njih kao pasionirani ribiči uneli su u mesta svog službovanja interesovanje za sportski ribolov i tako popularisali taj sport među našim stanovništvom. Kako su tu mnogo nailazili na bucova, kao izrazito sportsku ribu, prozvali su je bolenom, kako je zovu u Sloveniji. To su malo-pomalo prihvatili i domaći ljubitelji sportskog ribolova.

2. Reč »bucov« proširena je u svim krajevima dunavskog sliva, ali je prilično maglovitog postanja. Đura Daničić protumačio je, da dolazi od mađarske reči bucó. S tim se nije mogao složiti M. Medić, jer mu se čini da ta reč dolazi od našeg glagola bucati: »pošto bucov po vodi čini veliku buku, proganjajući ribe« (Letopis Matice srpske knj. 166).

U Srpsko-mađarskom rečniku B. Brančića i Đ. Dere, Novi Sad 1894, stoji da je bucov mađarski buczó.

U mađarsko-nemačkom rečniku Ballagi-ja (Magyar es Nemet Szotar, B. Pešta, 1890) buczó je nemački Streberbarsch ili Streber. Dakle, pod buczó se i tu podrazumeva riba, ali ne ona, koja je za nas »bucov«, već je to nemački Streber, a naši mali vretenac (Aspro streber Siebold).

Ističemo uzgred, da i Rumuni (Vlasi) imaju za ribu bucuz (v. D. Stojićević, Imena riba, Beograd, 1927), a i Turci reč buzun-levrek (v. Berg i dr. Promyslovie ryby SSSR, Moskva, 1949). Kod Rumuna bi ta reč imala da imenuje našeg peša, a kod Turaka našeg smuda. Zato se pitamo, nije li i mađar-

ska reč buczó pozajmica iz nekog stranog jezika? Skloni smo vjerovati, da je »bucov« naša reč, jer ne postoji osamljena. Osim nje imamo i druge reči istog korena: buckast, bucast, bucmast, buconja, bucika, bucovkaš, što kod tuđica obično ne nalazimo.

3. »Landov« je slabo poznat i upotrebljavan termin u ribarstvu. Njeno postanje je isto maglovito. Po svoj prilici je romanskog porekla. Nama je u našim opštim rečnicima sa značenjem ribe. U Akademskom Riječniku pod reči »landov« čitalac se upućuje na reč Landol, za koju se kaže, da označava neko selo u Srbiji. — Po Ristić-Kangrginom »Rečniku srpskohrvatsko-nemačkog jezika« to je nemački Rapfen, a latinski *Aspius rapax*.

Verovatno je ta reč istog porekla, kao i termin morskog ribarstva landovina, koja je zajedničko ime za višu sistematsku jedinicu (red) morskih riba grabežljivica sa hrskavičavim skeletom. Landovina znači zapravo divljačinu, odnosno divlju grabežljivu ribu (Fortunić, Crt., 1930, 13, i M. Hirtz, Ribe, Zagreb, 1956). Po tom značenju i reč »landov« odgovarala bi našem bucovu, koji je zaista izrazito divlja i grabežljiva riba slatkih voda.

IV. Kako smo videli, postoje kod nas prilične nesigurnosti u određivanju istovetnosti (identiteta) vrsta *Aspius aspius* L. i *Alburnus mento* Ag., odnosno, po novijem, podvrste *Chalcalburnus chalcoides danubicus natio mento* Ag. Za pouzdanu identifikaciju i pravilno imenovanje tih riba nije dovoljna samo lingvistička analiza. Potrebno je tu i dobro poznavanje morfoloških osobina i biologije svake od tih riba. Krupnije su razlike između njih, ali ih, začudo, zasenjuje nekoliko markantnih sličnosti. Evo bitnijih razlika:

— Telo bucova je dugačko, visoko i snažno, sa širokim leđima i temenom, dok je telo velike pliske (nepravilno bucov ili bucika) više opruženo, niže i vitkije. Rub trbuha između podrepne i trbušnih peraja u bucova je zaobljen i bez krljušti, a u velike pliske grebenast i krljuštav.

— Bucov poraste i do 80 cm, pa se ubraja među krupnije ribe, dok velika pliska ne premaši dužinu od 25 cm, iako je najkrupnija među bliskim srođnicima.

— Glava bucova je golema, sa širokim, spljoštenim i ravnim čelom, sa dugom kišom kao u smuđa, s velikim, do iza očiju razvaljenim i nagore ukrenutim ustima. Glava velike pliske je niža, s produženom kišom, velikim i više vodoravnim ustima. Zubi obe vrste ždrelni su i u dva reda, ali u bucova su — kao izrazitog grabežljivca — duži i malo kukasti. Bucov ima u vanjskom redu 3, a velika pliska 2 zuba. Donja čeljust obe vrste dobro je izražena, samo što njezin odebljali vrh uleže kod bucova u međučeljusnicu gornje čeljusti, a u velike pliske premaša gornju čeljust.

— Leđna peraja bucova je kraća i u ravni sredine između trbušnih peraja i podrepne, a u velike pliske podrepna počinje u ravni završetka leđne peraje.

— Biotop obe vrste kod nas je dunavski sliv, samo velika pliska naseljava vode gornjeg, a bucov srednjeg dunavskog sliva. Biotopi im nisu strogo

odeljeni, jer zalaze i u susedne biotope, mada su tu malobrojne.

--- Bucov se hrani pretežno ribama i ostalom faunom koju u vodi može da ulovi i savlada, a velika pliska planktonom, podrazumevajući tu i riblju mlad.

Retke, ali upadljive sličnosti tih vrsta u bojama, građi tela, držanju u vodi i načinu lova doprinele su, da i pored tolikih razlika — zavlada prilična zbrka u nazivima i identifikovanju.

V. Držimo da na osnovu iznetog materijala možemo, s oslonom na Berga i Talera, doneti

ZAKLJUČAK:

1. Postoje u našim slatkim vodama dve zasebne sistematske jedinice iz porodice šaranki (Cyprinidae) oko kojih su neprovereno grupisani termini »bolen«, »bucov« i »landov«, kao naučno ime ili sporedniji sinonim. To su:

a) *Aspius aspius* L., čije je naše naučno ime »bucov«, što je jezično tačnije i opravdanije.

b) *Chalcalburnus chalcoides danubicus natio mento* Ag., ranije *Alburnus mento* Agassiz, kojoj pripada naše naučno ime »velika pliska« (rus. crnomorska šemaja), a ne bucov ili bucika. To je otpre poznata vrsta roda *Alburnus* Agassiz (naški »pliske«), koju je Taler, na osnovu novijih Bergovih istraživanja, uvrstio kao podvrstu u rod *Chalcalburnus* Berg. To bi, ustvari, imala biti osamostaljeni *Alburnus* u slivu gornjeg Dunava i najbliži srođnik podvrste *Chalcalburnus chalcoides danubicus Antipa*, kao što postoji i njen drugi bliski srođnik u pritokama Azovskog i Crnog mora: *Chalcalburnus chalcoides mentoides* (rus. krimska šemaja).

Za *Chalcalburnus chalcoides danubicus Antipa* napisao je u ruskom delu »Promyslovie ryby SSSR« iz 1949 g.: »Obrazuje zasebnu podvrstu (*natio mento*) u jezerima gornjeg dela dunavskog bazena (u Nemačkoj i Austriji). Zato je Taler dobro i opravdano postupio, što je toj podvrsti održao u našem naučnom terminu (velika pliska) vezu s rodom *Alburnus*, kako je to učinjeno i s njenim latinskim imenom. Talerova je omaška utoliko, što je to pravo ime dao kao sporednije i sinonimno uz prvo ime »bucika«, za koje je smatrao da je glavnije.

2. Naša reč »bucov« ne odgovara kao sinonim bolenu, kao pozajmici iz slovenačkog jezika. Bucov, kao naš naučni termin, pojmovno je vezan samo za vrstu *Aspius aspius* L., što utvrđuju, kako biotop (životni prostor), tako i način života te vrste. Oduzimanjem sinonima bucov podvrsti *Chalcalburnus chalcoides danubicus natio mento* Ag. u korist vrste *Aspius aspius* otklanjamo neodređenosti nomenklature.

3. »Bolen« ostaje i nadalje samo kao slovenački naučni termin za vrstu *Aspius aspius* L., odnosno našeg bucova, dok je za našu veliku plisku slovenačko naučno ime pegunca.

4. Termin »landov« kao tuđica suvišan je sinonim za bucova. Naš naučni termin »bucov« u smislaonog pogledu jasno imenuje određenu vrstu po njezinim morfološkim osobinama i jezično.